

## KNMvD-standpunt: onbedwelmd slachten van dieren

### Inleiding

**De Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde (KNMvD) zet zich actief in om het dierenwelzijn in Nederland te bevorderen. Volgens artikel 10 van de Code voor de dierenarts (1) draagt de dierenarts er naar vermogen aan bij dat geen onnodig leed wordt berokkend aan een dier of afbreuk wordt gedaan aan het welzijn.**

Binnen de Europese Unie (EU) is in richtlijn 93/119/EC vastgelegd dat bij het slachten of het doden van productiedieren elke vermijdbare pijn, opwinding of elk vermijdbaar lijden moet worden voorkomen. Om die reden worden evenhoevigen, herkauwers, varkens, konijnen en pluimvee voorafgaand aan het slachten bedwelmd. Volgens verscheidene religieuze overtuigingen mogen dieren voorafgaand aan het slachten echter niet worden bedwelmd (ritueel slachten). De EU-richtlijn biedt lidstaten daarom ruimte voor het toestaan van uitzonderingen.

Op basis van deze ontheffingsmogelijkheid staan de meeste lidstaten het onbedwelmd slachten in beperkte mate toe. Er zijn daarentegen ook landen waar dit verboden is.

Voorbeelden daarvan zijn Zwitserland, Noorwegen, Zweden, Finland en IJsland.

Op grond van artikel 44 van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren In Nederland is onbedwelmd slachten volgens de Islamitische en de Joodse ritus toegestaan binnen het door de wetgever daarvoor gecreëerde kader: het Besluit ritueel slachten van 6 november 1996.

Tot 2006 was de Regeling aanwijzing slachtinrichtingen van kracht. De slachtplaatsen voor het onbedwelmd slachten werden aangewezen en er was een behoefteverklaring nodig waarin het aantal te slachten dieren werd opgegeven. Tegenwoordig is het voldoende als de slachtinrichtingen bij de Voedsel en Warenautoriteit melden dat men wil slachten volgens de Joodse of Islamitische ritus. Een behoefteverklaring is niet meer vereist.

De Federation of Veterinarians in Europe (FVE) heeft in 2002 een standpunt ingenomen ten aanzien van het onbedwelmd slachten van dieren (2). De FVE is in principe tegen het onbedwelmd slachten. Zolang het echter toegelaten is, verbindt de FVE er strikte voorwaarden aan.

### Inventarisatie

In Nederland worden momenteel gedurende het hele jaar en tijdens het offerfeest in circa 65 slachtplaatsen dieren onbedwelmd geslacht volgens de Islamitische en Joodse ritus.

Uit de Wijziging regeling aanwijzing slachtinrichtingen 2004 van 20 april 2005 zijn de volgende vastgestelde maximaal aantallen onbedwelmd te slachten dieren voor 2006 af te leiden:

- runderen 125.000;
- schapen en geiten 850.000;
- pluimvee 1.170.000;
- konijn 25.600;
- duif 2.000;
- eend 500.

Het werkelijke aantal onbedwelmd geslachte dieren ligt lager, maar exacte cijfers hierover zijn niet beschikbaar. In Nederland wordt binnen de Islamitische ritus in beperkte mate ook bedwelmd geslacht maar exacte aantallen daarvan ontbreken eveneens.

Afhankelijk van de religieuze overtuiging worden verschillende slachtwijzen toegepast. Tot de onderdelen waarop de methode kan variëren, behoren:

- de fixatie;
- de eisen aan de messen waarmee de halssnede toegebracht dient te worden;

- de wijze van toebrengen van de halssnede;
- de handelingen die het verbloeden moeten bevorderen;
- de mogelijkheid tot (reversibele) onderbreking van het bewustzijn vooraf of direct aansluitend op de halssnede.

De wijze van slachten en het proces dat daaraan vooraf gaat, is sterk bepalend voor de mate van aantasting van het dierenwelzijn. Aan de vakbekwaamheid van de uitvoerder van het onbedwelmd slachten worden slechts beperkte wettelijke eisen gesteld.

## **Probleemstelling**

### ***Aantasting van het dierenwelzijn***

Het uitselcteren, verplaatsen en fixeren neemt bij onbedwelmd slachten over het algemeen meer tijd in beslag dan bij een regulier slachtproces. In de meeste gevallen zijn verregaande maatregelen nodig om het dier te fixeren. Runderen worden voorafgaand aan het toebrengen van de halssnede met behulp van een kantelapparaat in zij- of rugligging gebracht. Schapen en geiten worden in een speciale 'restrainer' of op een burrie op de rug liggend vastgehouden. Dit leidt tot additionele stress bij de toch al angstige dieren. Tijdens dit proces is de kans op complicaties en fouten groot, hetgeen op gespannen voet staat met artikel 3 van het Besluit ritueel slachten. Daarin is conform de richtlijn (EU) nr.93/119 (17) bepaald dat bij het verplaatsen, onderbrengen, fixeren, slachten of doden de dieren elke vermijdbare opwinding of pijn, elk vermijdbaar lijden en alle vermijdbare verwondingen en kneuzingen moeten worden bespaard. Problemen door het verzet van het dier bij de fixatie kunnen bij het onbedwelmd slachten de periode tot het intreden van het bewustzijnsverlies sterk verlengen.

In het geval van onbedwelmd slachten wordt bij een onverdoofd dier de hals doorgesneden. Na het aanbrengen van de halssnede treedt niet onmiddellijk bewustzijnsverlies op. De periode tot het optreden van bewustzijnsverlies kan in lengte sterk variëren afhankelijk van de diersoort, de wijze van het aanbrengen van de halssnede en de manier van verbloeden. Bij runderen en schapen kan deze periode oplopen tot twee minuten (3, 4, 5, 6, 13, 14, 15). Tijdens deze periode is het dier bij kennis en is er zeer waarschijnlijk sprake van onnodige pijn en lijden vanwege onder andere:

- de toegebrachte halssnede waarbij verschillende van zenuwweefsel voorziene weefsels worden gekliefd;
- de mogelijkheid tot het inademen van bloed en in het geval van herkauwers ook van de pensinhoud;
- het manipuleren van de wondranden om het uitbloeden te bespoedigen,
- de ademnood die kan optreden door zenuwbeschadiging van de nervus vagus en de nervus phrenicus, met onder meer het ontbreken van de hoestreflex als gevolg;
- de mogelijkheid van stress als gevolg van een plotselinge bloeddrukdaling (3, 5).

Bij runderen wordt bij de halssnede de arteria vertebralis niet doorgesneden (4). Dit bloedvat verzorgt een deel van de bloedvoorziening van de hersenen. Daardoor is de periode tot het optreden van bewustzijnsverlies bij runderen aanmerkelijk langer dan bij andere dieren die onbedwelmd worden geslacht. Het welzijn tijdens het slachtproces wordt met name bij runderen ernstig aangetast.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat bij dieren die bij bewustzijn geslacht worden, het dierenwelzijn meer is aangetast dan bij het reguliere slachtproces (3, 6, 7). Wanneer men daarbij de duur van het totale proces van het onbedwelmd slachten (van uitselcteren en fixatie tot bewustzijnsverlies als gevolg van het verbloeden) in aanmerking neemt, is er bij het grootste deel van de schapen en bij alle runderen sprake van onaanvaardbare pijn en lijden.

### ***Export en het reguliere consumptiekanaal***

Naast welzijnsaantasting bestaat er nog een ander probleem. Omdat er meer wordt geproduceerd dan nodig is, wordt een deel van het vlees van in Nederland onbedwelmd geslachte dieren geëxporteerd. Bovendien komt het vlees dat op basis van rituele eisen wordt afgekeurd in Nederland ongeëtiketteerd terecht in de reguliere consumptieketen. Zo mag volgens de Israëlitische rite de achterhand vaak niet geconsumeerd worden en wordt dit vlees afgezet in het gangbare consumptiekanaal.

### **Beperkt toezicht**

In Nederland wordt de mate van toezicht tijdens een keuring afhankelijk gesteld van het aantal geslachte dieren. Omdat het in verhouding met de reguliere slacht om geringe aantallen dieren gaat, is het toezicht bij een deel van de slachtplaatsen waar dieren ritueel worden geslacht, beperkt. Continu toezicht gedurende het hele slachtproces van alle dieren vindt dan niet plaats.

### **Alternatieven**

Wanneer dieren (en met name runderen) in staande positie zouden worden geslacht kan dit de fixatietijd, de angst en de stress tijdens het slachtproces verminderen. Er zijn reeds enkele alternatieve methoden van fixatie ontwikkeld waarbij de slachtdieren niet op hun zij of rug worden gekanteld, maar in staande positie worden geslacht. Hiernaar moet echter verder onderzoek worden gedaan.

Dieren die onbedwelmd worden geslacht, kunnen direct na het aanbrenge van de halssnede geschoten worden. Dit verkort de periode dat de dieren bij bewustzijn zijn aanmerkelijk en komt tegemoet aan de religieuze eis dat dieren voorafgaand aan de slacht niet bedwelmd mogen worden.

Een andere alternatieve methode is het toedienen van een reversibele bedwelming voorafgaand aan het ritueel slachten.

In Nieuw-Zeeland zijn reeds protocollen ontwikkeld voor elektrische bedwelming die niet in strijd worden geacht met de voorschriften van bepaalde religies (2).

Op dit moment wordt er in Nederland binnen Islamitische kringen al op beperkte schaal bedwelming toegepast voorafgaand aan het slachten. De acceptatie hiervan zou kunnen worden bevorderd.

### **Overweging**

Overwegende dat:

- tijdens het slachtproces elke vermijdbare pijn, opwinding of elk vermijdbaar lijden bij een dier zo veel mogelijk moet worden vermeden;
- dit ook geldt voor het reguliere slachten met voorafgaande bedwelming;
- er binnen de wetenschappelijke wereld overeenstemming bestaat over het feit dat door het niet bedwelmen van een dier voorafgaand aan de halssnede en tijdens het verbloeden welzijnsproblemen worden veroorzaakt;
- door de noodzakelijke fixatietechnieken bij onbedwelmd slachten het dier voorafgaand aan de halssnede en tijdens het verbloeden additionele stress ervaart;
- er tussen diersoorten verschillen bestaan in de mate van welzijnsaantasting;
- bij runderen de welzijnsaantasting het grootst is;
- het beleven van geloofsovertuigingen binnen een geloofsgemeenschap een dynamisch proces is waardoor veranderingen mogelijk zijn gebleken die diervriendelijke aanpassingen van de rituelen toelaten;
- de dierenarts er naar vermogen aan bijdraagt dat er niet onnodig leed wordt berokkend aan het dier of afbreuk wordt gedaan aan het welzijn van het dier (1);
- de (keurings)dierenarts in de rol van toezichthouder op basis van het Besluit ritueel slachten hierdoor een moreel dilemma heeft;

komt de KNMvD tot het volgende standpunt:

## Standpunt

De KNMvD is voorstander van het bedwelmd slachten van dieren.

De KNMvD vindt dat het dierenwelzijn bij het onbedwelmd slachten van runderen en in mindere mate bij dat van schapen onaanvaardbaar wordt aangetast.

Onder de huidige wet- en regelgeving, waarbinnen het onbedwelmd slachten volgens bepaalde ritten is toegestaan, zijn het vooral de omstandigheden, die de mate van aantasting van dierenwelzijn bepalen.

## Aanbevelingen

Zolang het onbedwelmd slachten van runderen, schapen, geiten en pluimvee in Nederland nog mag worden uitgevoerd, stelt de KNMvD dat er specifieke voorwaarden moeten worden gesteld aan de omstandigheden en aan het slachtproces:

- Het onbedwelmd slachten mag alleen plaatsvinden onder permanent toezicht en continue aanwezigheid van een keuringsdierenarts.
- Het personeel van het slachthuis en de persoon die de slachting uitvoert moeten speciaal en aantoonbaar getraind zijn.
- Dieren mogen geen zicht hebben op de dieren die geslacht worden of zijn.
- Er moet met grote spoed onderzoek worden gedaan naar betere fixatiemethoden van runderen.
- Met andere slachthandelingen mag pas worden aangevangen nadat het dier zijn bewustzijn verloren heeft. Deze tijd is afhankelijk van de diersoort en dient voor runderen en schapen op minimaal twee minuten te worden gesteld. Gedurende deze periode moeten de dieren voldoende gefixeerd blijven.
- De wondranden mogen bij het verbloeden niet tegen elkaar aan komen te liggen, zodat de uitstroom van bloed niet wordt belemmerd.
- Bij pluimvee moet de snelheid van de slachtlijn zo worden aangepast dat het mogelijk is manueel te doden door het aan beide zijden van de hals doorsnijden van alle bloedvaten.
- De werkelijke aantallen van per diersoort per jaar onbedwelmd geslachte dieren moeten bekend worden gemaakt.
- Er mogen niet meer dieren onbedwelmd worden geslacht dan nodig zijn voor de behoefte aan vlees van de Islamitische en Joodse gemeenschap in Nederland.
- Vlees van onbedwelmd geslachte dieren moet voor consumenten in de winkel duidelijk herkenbaar zijn door middel van etikettering.
- Er is meer en systematisch onderzoek nodig naar de welzijnsaantasting tijdens het bedwelmd en onbedwelmd slachten.
- Er moet actief onderzoek worden verricht naar alternatieve methoden van (reversibele) bedwelming. De acceptatie hiervan onder de Islamitische en Joodse gemeenschap moet worden bevorderd.
- De overheid moet, zoals is aangegeven in de nota van toelichting van het Besluit ritueel slachten (10), samen met de Islamitische en Joodse gemeenschap streven naar het terugdringen van het aantal onbedwelmd geslachte dieren.

### Literatuur

1. Code voor de Dierenarts, KNMvD, oktober 2005, [www.knmvd.nl](http://www.knmvd.nl).
2. Slaughter of animals without prior stunning, FVE, 2002, [www.fve.org](http://www.fve.org).
3. Von Wenzlawowicz M., Von Holleben K., Tierschutz bei der betäubungslosen Schlachtung aus religiösen Gründen, BSI Swartzenbeck, 2007
4. Blackmore, D.K. et al. Differences in the behaviour of sheep and calves during slaughter. Res. Vet. Sci. 1984; 37: 223-226.
5. Blackman, N.L. et al. Differences in blood supply to the cerebral cortex between sheep and calves during slaughter. Res Vet Sci., 1986; 40: 252-254.
6. European Food Safety Authority. Welfare aspects of the main systems of killing and stunning the main commercial species of animals. EFSA Journal 2004; 45: 1-29.
7. Neville G. Gregory, Physiology and Behaviour of Animal Suffering, UFAW animal welfare series, 2004,5.
8. Schulze W., Schultze-Petzold H., Hazem A.S., and Gross R.. Deutsche Tierärztliche Wochenschrift 1978; 85: 62-66.

9. Rosen S.D. Physiological insights into Shechita. *Veterinary Record* 2004; 154: 759-765.
10. Grandin, T. and Regenstein, J.M. Religious slaughter and animal welfare: a discussion for meat scientists. *Meat Focus International*, March 1994: 115-123.
11. Besluit ritueel slachten, 6 november 1996.
12. Advies Raad voor dieraangelegenheden over Besluit ritueel slachten 1995.
13. Daly, C.C, Kallweit, E., Ellendorf, F. Cortical function of cattle during slaughter: Conventional captive bolt stunning followed by exsanguination compared with shechita slaughter. *Veterinary Record* April 2, 1988.
14. Newhook, J. C. and Blackmore, D. K. Electroencephalographic studies of stunning and slaughter of sheep and calves: Part 1- the onset of permanent insensibility in sheep during slaughter. *Meat science* 6 1982.
15. Barnett, J. L., Cronin, G. M., and Scott, P. C. Behavioural responses of poultry during kosher slaughter and their implications for the birds' welfare. *The Veterinary Record*, january 13, 2007.
16. Besluit doden van dieren, 16 mei 1997, Stb 235.
17. Richtlijn (EG) 93/119, 22 december 1993 inzake de bescherming van dieren bij het slachten of doden